

Hvad de ældre har fortalt om Klim fra svundne tider

Af JENS ROLIGHED

I ET SELSKAB I KLIM, hvor flere ældre og en del yngre var til stede, faldt samtalen på det, der var sket i de ældres barndomstid, eller det, de havde hørt fortælle af deres forældre. Nogle af de yngre fandt disse gamle beretninger mindre væsentlige, det var da bedre, om der kunne fortælles om noget nyt, der kunne være brug for i fremtidsdage. Andre var derimod indstillet således, at de ville kunne give tilslutning til Johannes V. Jensens ord: "Et folk må holde muligheden for sammenligning fast, ellers er man som et individ, der har mistet hukommelsen. Uden et før er der heller intet nu". Derfor var der dem, der lyttede med stor interesse, da en lagde for med at fortælle om gamle dage.

Før plantningen

Jeg ville gerne have jer med op til Klim Bjerg, så ville jeg vise jer et meget stort område, hvor man i min drengetid ikke så et eneste træ. Og ved hjemmene i Klim sås der kun haver ved 3-4 gårde. Sikken forandring der er blevet, siden der toges fat med plantning. Klim Klitplantage er et areal på 376 ha, deraf blev 264 ha beplantet 1903, og plantagen ejes af et interessentskab. Klim Bjerg Plantage, der er 80 ha, ejes derimod af Thisted amt, der i 1919 købte arealet til beplantning. Før den tid var Klim Bjerg med omgivelser "fælle" for sognets beboere. Der hentedes ler, når der skulle bygges, og når der skulle lægges gulve. Man gravede tørv til "illing", som man kaldte det, også de store havtjørn (sandtids) tog man med, de blev brugt til brændsel i bageovnen. Og særdeles mange af klitplanterne blev taget i brug på forskellig vis (Se Historisk Arbog 1955). Indtil beplantningen tilhørte græsningsretten de to ejendomme Imer og Napkjær, og kreaturer derfra tumlede sig frit på pladsen.

Vilde planter og fugle

Der var mange sjældne blomster, der er forsvundne, hvor træerne fik magt, fx. klitlimurt, gul evighedsblomst, liden frøstjerne, aksblomstret ærenpris, kegle limurt og bakkenellike; men på et fredet område uden for plantagen findes endnu en del af dem. Også en del fugle, der før plantningen var talrige, er nu borte, det gælder fx. hjejlen eller "hielaw", som man kaldte den, og mursejleren, der også blev kaldt den store svale; "sortbærfuglen" (regnsproven) er også nu en mere sjælden gæst. Blomster og fugle lavede op i tilværelsen for hjorddrengene, når de om sommeren skulle vogte de kreaturer og får, der blev drevet i klitten. En af dem, der havde været med til det, mindes dog sin hyrdetid med at sige: "Det var endda nogle lange dage!"

Holmene

Ude ved fjorden var holmene med de store magre græsarealer. De tilhørte bl. a. Lars Andersen (fattiggården), Mads Pedersen (Palle Østergårds gård), Niels Kiib, Søndergård, Grishauge, Oddeled, Nørre og

Sønder Faarbæk, P. Badstue Jørgensen, Just Hede, på hvis jord der endnu ligger et op imod 200 år gammelt limstenshus, og et areal tilhørte Niels Iversen, svigerfar til H. A. Pedersen. (H. A. Pedersen var en meget kendt mand inden for andelsbevægelsen; forfatteren A. Th. Grønborg har skildret ham som "den lille sjællænder" i sin bog "Herlige dage"). Også i Fjordholme passede hjorddrengene kreaturer om sommeren; særlig stude kom på græs derude, en gård kunne have ca. 30 stude, og hjorddrengens løn for en sommer var 40 kr. på egen kost. I varmt vejr kom dyrene ind i et bissehus, og om natten kom de, ligesom det brugtes i klitten, ind i inddigede folde.

Det var omkring 1870, de første mennesker fæstede bo på Klim Fjordholme. Om dette fortalte Peter Thomsen; hans forældre var blandt de første "nybyggere" derude:

Min far, Lars P. Thomsen, tjente i Grishauge, Klim Odde, hos Niels Laj (oldefar til den nuværende ejer af gården Chr. Grishauge), han blev kæreste med pigen, der tjente i "Oddeled" hos Kristen Nielsen (oldefar til den nuværende ejer af gården Leif Madsen). Da de to, mine forældre, blev gift, købte de et jordareal fra Grishauge og Oddeled og fik derved en ejendom ved Klim Fjordholme. I Grishauge var man på samme tid ved at bygge ny lade, og far købte materialet af den gamle, hvis tømmer var egetræ, og deraf opførtes i 1870 udhusene på Fjordholme.

Det var ikke så let at gå i gang med holmejorden, der var lyng, tuer og morads. De havde til at begynde med et par heste og en ko, og de regnede med at få arbejde ved opførelsen af dæmningen ved Bygholms vejle. Ved at arbejde med skovl og trillebør kunne en mand tjene 2 kr. om dagen; men der kunne tjenes 8 kr. om dagen ved at køre med jord og græstørv med hestekøretøj. På et marked ved Manstrup fik far ved byttehandel en ny hest ved at give en specie (4 kr.) i bytte, så blev han godt kørende og kunne være med til at køre græstørv til en af dæmningerne.

Efterhånden kom der flere folk til Klim Fjordholme. Mange begyndte under primitive forhold. Søren Hansen boede først i et hus af tørv. Da der voksede børn op, blev det vanskeligt at få dem undervist i skolen, for til Klim skole var der 7 km, og særlig om vinteren var det vanskeligt at overvinde vejlængden, så mange blev hjemme; min søster blev sendt til vor familie i Manstrup for at være nær ved en skole.

Da der var 12-14 børn i Fjordholme, byggede far i 1883 et vognskur, han byggede det så stort, at der blev plads til en skolestue i den ene ende. Således fik vi vor skole derude.

Der var skole derhjemme fra 1. april 1883 til 1898. Da vi søskende var færdige med at gå i skole, forlangte far 100 kr. om året i leje af skolelokalet. Det ville sognerådet ikke gå med til, men byggede i stedet for en lille skole, hvor der kun var lejlighed til en lærerinde eller en ugift lærer. Men i 1901 antoges lærer Nielsen. Han holdt meget af at bo ved fjorden, da han var en ivrig jæger og fisker, og da han giftede sig, blev det nødvendigt at få bygget til

skolen. Nu er der høns, hvor vi havde skolestue derhjemme, og Fjordholme skole blev nedlagt 1959, så børnene nu køres til Klim skole.

Bygholms vejle

Videre fortalte P. Thomsen om den vinding, det var for beboerne, at der kom dæmning ved Bygholms vejle. Den første dæmning var ikke så solid, i stormvejr kunne vandet presse på, så der blev revner og åbninger. En mand satte engang sin ryg imod et svagt sted i dæmningen, indtil der kom hjælp, så åbningen kunne tættes.

Men først i 70erne syntes hele arbejdet at være mislykket. Det var i de store stormfloders tid, og i 1874 den 4. januar om morgenen blev hoveddæmningen gennembrudt. Ved den udvendige skråning var der kun græstørv, og der dannedes en større åbning, ”det store hul”, på 200 m, og længere mod øst bortskylledes et mindre stykke, ”det lille hul”, på 125 m. Stormvejrsdagen blæste vinden fra sydvest, og det pressede mere på, end når det blæste fra vest, idet strømmen så gik mere langs med fjordkysten. Bestyreren for vejlen holdt ude på dæmningen den morgen, brudet skete. Da det begyndte at gå galt mod vest, ville han køre østover, men i det samme tog det voldsomt fat mod øst, han måtte vende og køre vestpå, og han nåede lige at komme hjem, inden ”det store hul” blev slået.

I denne sørgelige forfatning henlå vejlerne til 1876. Da overtog brødrene Livingstone Learmouth både koncession og ejendomsret til Bygholms vejle. Det var særlig ingeniør W. Stevens fra London, der fik overladt arbejdet med dæmningsens udbedring. Nu blev der arbejdet med dampkraft og to lokomotiver. Jorden til den forhøjede dæmning toges ved vestsiden, og på den udvendige side af dæmningen blev der lagt granit, som til dels toges op fra fjordbunden. En del svenskere deltog i arbejdet; men også mange af egnens folk havde her en god bifortjeneste. I en gård i Klim Odde gemmes en hammer, der benyttedes ved arbejdet. En bitte rødsægget mand, Chr. Bonde, førte tilsyn. Den solide dæmning blev færdig i løbet af 1876, der blev snart lavet to store betonsluser, og saltvandet blev udpumpe.

For at hindre vandet fra oplandet i at oversvømme det inddæmmede areal var der lavet en landkanal samt en dæmning på ca. 13.000 m. På arealet blev der plantet græs. Først kørte man med en tromle, der med jernpigge lavede huller i jorden. Både børn og voksne plantede græs. Der anvendtes fioringræs (agrostis alba) og især det bløde græs ”linneke”, kryb-hvene (agrotis stolonifera), som gravedes op på lave steder i Klim Odde.

Siden den tid er der lavet flere dæmninger inden for hoveddæmningen; der er taget flere bestemmelser vedrørende udpumpninger og sluseværkerne, før Bygholms vejle har fået sit nuværende udseende og er blevet et godt græsningsareal for mange af egnens heste og kreaturer. Det er også blevet et sted, hvor der drives omfattende fiskeri, og et område, hvor jægere jager.

Godt en halv snes år efter århundredskiftet solgtes Bygholms vejle til et dansk konsortium i Nordjylland. Såvel ejernes som den stedlige befolknings interesse varetages nu af inspektør Sørensen, der bor i den hyggelige bolig nær ved vejleens mølle.

Vejledæmningerne gjorde holmejorden mere værdifuld. I dag håber man på, at det afvandingsarbejde,

der er i gang ved Sløjkanalen, også skal blive en vinding, selv om der er vanskeligheder forbundet med, at grundvandet forsvinder.

Gårde i Klim

I det langstrakte Klim sogn er der endnu gårde i byen, hvor hjemmet er gået i arv fra far til søn siden tipoldefaderens tid, og der er gårde, der har langt ud til arbejdspladsen. Adskillige gårde er flyttet ud på marken, det gælder fx. Søndergård, der har ligget, hvor frimenighedskirken nu har sin plads. Agerledgård, der har ligget nær rutebilernes holdeplads, er nu udstykket, og af bygninger er der kun aftægts huset tilbage. Herredsfogedgården (Rasmus' gård), der lå ved siden af, er flyttet ud, hvor N. Teglbrænders gård ligger. Løgstedes gård, der har ligget, hvor Koopmann har bagerforretning, blev flyttet til Kobakken, og Klimgården, der nu er udstykket, har før ligget, hvor Chr. Lund bor, den blev i 1820erne flyttet op på marken, idet en del jord mageskiftedes med jord fra Nørgård. Klimgården, der havde et areal på ca. 200 tdr. land, strakte sig næsten 10 km i øst og vest fra Kollerup skel til Thorup skel. Til gården hørte også Napkjærgård. Kr. Djernæs, der helt til efter århundredskiftet ejede Klimgården, stod en stor part af året op kl. 3 om morgenen og gik de 2 km til Napkjær for at kalde på bestyreren og tog derefter hjem for at kalde på folkene, 3 karle og 3 piger; for at dagen kunne begynde så tidlig, gik Djernæs også i seng kl. 7 om aftenen. Senere solgtes Napkjær til C. Dige Olsen. I øvrigt var Klimgården et sted, hvor arbejdet gik med liv og lyst. Var der ikke det sædvanlige arbejde ved landbruget, var der beskæftigelse ved teglværket, hvor der lavedes håndstrøgne sten, eller der kunne graves tørv til brændsel i Imerkær.

Høslæt og høst

Ikke mindst festligt var arbejdet i høslætstiden, når de mange par arbejdede med høle og rive, eller i høsttiden, når karlen svang høleen, og pigen brugte kratten.

Ikke alle var lige gode til at bruge høleen. Man kunne sige om én, at han ”ku hwerken låre eller odde” (kunne hverken holde det inderste eller det yderste af hølebladet i passende afstand fra jorden), og forstod han ikke den kunst, kunne høleen ikke holdes skarp, og så døjede han med at holde trit med en dygtig høstkarl, men var han særlig stærk, kunne han forsøge at klare sagen ved at lægge kræfterne i, idet han kunne udbryde: ”Kan hwas (skarp) ekj klår ‘et, så ka knagenmæ stærk!”

Når der var ophøstet, kom flokken hjem til gården, de havde havredrengen, det sidste neg på ageren, med, og høleerne blev strøget uden for kålgården, så måtte husmoderen i en fart ud med dram og æbleskiver, om ikke det skulle gå ud over kålene. Når det sidste kornlæs kørtes hjem, var der mange oppe i det lille læs ”kwædlæsset”, man kom syngende til gårde og måtte også den dag påskønnes af husmoderen, ligesom der om aftenen serveredes ”korn-i-hus-grød”.

Bryllup

Når der i en gård holdtes bryllup, standsede man det sædvanlige arbejde i flere dage for at holde fest. Der blev antaget en furskaffer. Han skulle på festdagen hjælpe at spænde fra og sørge for at fodre hestene; han fulgte med til kirke og sørgede også der for hestene, mens man var i

kirke. Når de kom tilbage til bryllupsgården, var det furskafferens pligt at sørge for, at gårdens kreaturer blev passet.

Før brylluppet sendtes en "be' mand" ud for at ordne indbydelsen. Han måtte ikke sætte sig ned, før han havde udtalt ærinder: "I skal værsgo at møde i hjemmet og så tage med til kirke og følge med hjem at spise!" Bruden havde gerne sit udstyr færdigt i god tid, idet der til tider blev begyndt med det, når hun kom ud af skolen, hun broderede lagener og pudevår og havde gerne hæklet blonder til to hold gardiner, ligesom der på filt var broderet remme eller seler til kæresten. Bruden var klædt i sort kjole og bar myrtekrans, det var ofte degnemadammen, der pyntede hende, og myrtekransen lå på brudesengen; idet den blev sat på brudens hoved, blev der udtalt: "Så i Guds navn!" Var brudgommen til stede, fik han en blomst i knaphullet. Lå kirken nær ved, var det ikke nødvendigt at køre, så gik man parvis derhen. De kvinder, der ejede et fransk sjal, havde den på, og det hændte, der var strøet blomster på den vej, brudeskaren fulgte. En kvinde fra Amerika, der var bryllupsgæst, udtalte sin glæde over, at der var "strøet flower", de, hun fortalte for, forstod ikke hendes blomstersprog, men troede, hun sagde, der var strøet fluer. Ved kirken var der to brudeførere med, en skulle føre bruden, og en anden skulle føre brudgommen ind. Det skulle helst ordnes således, at bruden inde i kirken så brudgommen, før han så hende, det hed sig, at så kunne hun bedst få kommandoen i ægteskabet. Der var også et par brudepiger med, de skulle stå bag ved bruden og være med til at ofre oppe ved alteret.

Når man kom hjem fra kirke, skete det, man legede ude i det frie, den gifte kvinde blev så trukket bort fra hendes jævnaldrende unge hen til en kreds af andre gifte. Snart samledes man i storstuen om gildesbordene, der stod i hesteskoform. Skafferens kunne sige: "Sæt jer til bords! Her søger vi ingen rang. Hans og Trine, sæt jer op!" Brudeparret skulle dog være ved "den øverste ende". Til bryllupsgildet holdtes ingen kogekone. Men en dygtig kone havde af og til hjulpet til ved sammenkomster i præstegården, derved hængte en del lærdom ved, så hun kunne forestå madlavningen ved et bryllup. Ved bordene begyndtes med torsk og smørrebrød, derefter tog man for sig af den rare sulemad, der var hønsekød, saltmad, lammelår og rullepølse, og flæsket, som sværen var taget fra, var pyntet med nelliker. Der blev drukket af det bryggede "godtøl", som skafferens skænkede af, ligesom han nødte deltagerne til at tage rigeligt for sig af såvel mjød som vin og brændevin. Det skete også, at der ved en bryllupsmiddag serveredes sødsuppe. En sådan dag spiste brudeparret med sølvskeer, medens alle de andre spiste med hornskeer. Efter spisningen tog spillemændene fat, og der dansedes i samme stue.

De gæster, der var langvejs fra, skulle blive i hjemmet om natten. Der var ikke værelser til alle, men på loftet blev der så lagt hynder fra nogle vogne, og der blev hængt lagener op for at danne skillerum, derved dannedes der sovepladser. Alt dette krævede forberedelse. Og under festlighederne havde husmoderen i bryllupshjemmet fundet en krog i stuen, hvor hun i stilhed kunne lægge planer, og da hun havde grundet lidt, sagde hun: "Nu hår a jer i seng ålsammen!" De, der ikke var langt henne fra, tog hjem for at hvile lidt og for at passe deres kreaturer; men

de kom så igen for at spise, drikke og danse. Et rigtigt bryllup skulle vare i tre dage.

Gråånbakken, Hykkit

Ved Klim bjerg var "Gråånbakken", hvorfra der var en vældig udsigt over egnen. Der tog Bolette Imer fra Imergård tit op for at kunne se ud over alle gårdens marker, der kunne hun også se limstensbrudet vest for vejen, hvor gårdens folk savede limsten. Var der noget, hun skulle se efter i længere tid, tog hun sin spinderok med.

Nær ved Gråånbakken, øst for strandvejen og sydøst for Imer, var højdedraget "Hykkit", der nu er tilplantet. I Hykkit var der en lavning med saftigt og godt græs, og på Hykkit blev der flere gange holdt skyttefester, hvortil der var deltagere fra Vust, Klim og Aggersund, ja, til tider fra en halv snes skyttekredse. Så marcheredes der med 10 faner og med musik fra Klim op til festpladsen, hvor der blev sunget og holdt taler. På samme plads holdtes også grundlovsfester med taler. I teltene kunne der købes kaffe og sodavand; børnene, der enkelte gange havde sækkekapløb, købte især "Godt humør" (rød saft i flasker), eller de købte lakrits.

Fattige folk, Limstenssavere

I Klim har der boet mange fattige mennesker. Flere af dem hørte ikke til almindelige bondeslægter, men har efter navnene at dømme hørt til fornemme slægter langt uden for Han herreds grænser; men af en eller anden grund er de blevet "siet fra" og er havnet i det sandede hjørne af landet. Mange af dem var strandet på den stenede kyst og havde mistet alt, så de var nødt til at blive. De var ensomme og levede meget tilbagetrukket.

Nogle søgte arbejde på Klim Rimme, hvor man i læ af et lille skur af lægter og halm året rundt kunne slå skærver af rimmens sten. Flere søgte beskæftigelse ved limstenssavning på Klim Bjerg.

Det gjalds fx. Povl Schroll, der med sin husbestyrerinde Filibine Bechmann boede i et lille bus i den nu fredede trekant mellem strandvejen og "den skrå vej" til Imer. Der så man længe ruinerne af huset og det lave flintedige om "haven", hvori der kunne træffes pyntekål (regnfang), chokoladeblomst (sæbeurt), moløwt (malurt) og et par grå stikkelsbærbuske; der var nok ikke mange, der gav Povl og Filibine blomster og planter, men var de én gang plantet, var disse urter tro som guld i fattigmands sandede jord.

Povl havde måske fundet Filibine i Østerild, der til tider kunne være samlingsplads for forkomne eksistenser. "Vi er fræ Øøøstrill deswar" er en gammel "sæææj". – "Æ fæk guehied for hin ved Øøøstrill kjærk!" sagde Povl. I den lille hytte kunne Povl Schroll til tider blive meget besk og bitter, og det var ikke så svært, for både drenge og voksne drillede ham forfærdeligt, der blev af og til smidt sten på hans dør, så kunne den skæggede mand komme ud og skælde ud på en skødesløs dreng, idet han råbte på sit thymbomål: "Æ ska røjt di bug!" Engang han havde fået for meget af de våde varer, havde de unge lagt en skiddenhalet væder i sengen til ham, og de stod udenfor og lyttede efter, hvad dette kunne føre til. De syntes da at høre Povl sige, idet han puffede til væderen: "Kan do da ett ligg dæ te side, Bine!" Det var ikke underligt, at han kunne få i sinde med kniv og økse at løbe efter forstyrreterne. Tho di ku jo håll sæ fræ'e ham, ku di!

Da Filibine døde og skulle føres fra hytten til kirkegården, mødte en del af Povls arbejdskammerater, men der var hverken præst eller lærer kommet til stede. For at Filibine ikke skulle føres af sted, uden der var sunget, stemte de tilstedeværende op

med en sang, de havde i hovedet, og det blev ”Vift stolt på Kodans bølge”. Da man kørte, var der lidt med plads på vognen, men Povl kom med ved at sætte sig skrævs over kisten. Folk, der deltog i begravelsen på den højtliggende kirkegård, kan ikke glemme, at det var en voldsom stormvejrsgang, og midt under højtideligheden havnede Povls hat nede på kisten i den åbne grav. Resolut sprang Povl ned for at bjærge sin hat og blev af behjertede kammerater hjulpet op igen, han havde jo også ret i, som han sagde, at Bine havde ingen brug for hatten.

Det var et ret stort område ved Klim bjerg, der var til fri afbenyttelse til limstenssavning, man regner endnu med, at der er 5 tdr. land til kalkbrænding. Limstensaverne havde tit besvær med at få arbejdspladsen ryddet for grus og sand. Når man så kom til limstenen, skulle en stor blok gøres løs til savningen, og dertil brugtes forskellige redskaber, bl.a. en hakke og en stålstang. Når en limstensblok skulle vippe op, var de flere om det, også kvinder deltog i savningen, og en kone, der var meget fyldig, morede man sig med at få anbragt således, at hun med sin krops vægt kunne have en betydelig andel i, at blokken blev vippet op. Der kunne således være noget både hyggeligt og hjemligt ved arbejdet. Når savningen gik for sig, måtte der være en lille vandbeholder med en fjer, der kunne udsende en fin vandstråle ned i savfuren, det var nødvendigt, for at savnen kunne gå let.

Nogle af stensavernes limstenshuse havde stråtag, andre var tækket med lyng eller tagpap. Et sådant hus kunne opføres på 2-3 dage. Der var kun én stue, der brugtes både til opholdsrum, sovekammer og spisekammer. Der var en lille forgang, men der var ikke andet loft end det ret flade tag. Det kunne hænde blandt beboerne, at en eller anden ting eller et redskab forsvandt, så fik den, man mistænkte for at have skyld deri, et tilnavn, der havde tilknytning til det forsvundne, fx. Niels Hegnspæl eller Niels Mooghak.

Engang var en stålstang blevet borte, og da man troede, den var stjålet, måtte politibetjenten fra Fjerritslev ud at undersøge sagen. Han var inde i en limstenshytte, men stangen var ingen steder at finde. ”Er der ikke andre steder end her i stuen?” spurgte betjenten. ”Jow”, blev der svaret, ”der er da lowtet, der plejer a somti å løwt en dreng op, og a vil osse godt hjælp Dem derop!” Men betjenten ønskede ikke at komme op på taget.

Husmænd i klitten

Omkring ved århundredskiftet har flere forsøgt at drive landbrug i klitten nær ved Klim bjerg. Klitterne har dér arbejdet sig frem fra vest mod øst, idet de fra syd og nord er gået sammen i spidser. Syd for Kongevejen langt øst for Strandvejen er et slip i disse klitdannelser, som man kalder Hundgab. Her boede en mand, der arbejdede så bravt i den sandede jord, at der skete god fremgang. Han udtrykte selv sin glæde derover ved at sige: ”Hvem skull nu ha trowet det, te Hundgabstedet, nowti skull blyw te en toøget sted!”

En anden mand, Niels Dragon, havde foruden får og høns utallige andre ”husdyr”, idet han lagde flid på at få bierne til at føre lynghonning til kuberne ved hjemmet. Det var ham, der som veteran fra 1864 var i Thisted, da der var kongebesøg af Frederik den Ottende. Der gav han sig i samtale med majestæten: ”Ka De how 5. dragonregiments 4. eskadron?” Jo, det kunne Frederik den Ottende nok, og kongen gav ham en tokrone. Også Jens P. Mellemmølle, der siden blev bestyrer på Klim Fattiggård, har boet i klitten. Flere steder findes murrester eller andre svage spor

efter bebyggelse. Nogle ejede meget primitive huse, som de lejede ud. Det hed sig, at 50 års leje gav hus i eje, derfor kunne husene kun lejes i 49 år, derefter kunne de lejes påny. Et hus, der sikkert har været et meget forfaldent skur, skal have kunnet lejes for en krone om året; men for at det kunne stå, havde det været nødvendigt for lejereren at sætte en pæl under loftet til støtte, og denne pæl havde kostet en krone, derfor protesteredes der imod, at der også skulle betales en krone i leje. Mindst tre steder nær ved Terp er man ved arbejde på marken stødt på nedlagte brønde, der har været ved forsvundne ejendomme.

Småfolk i Klim

Også inde i Klim by var der flere huse, hvor der boede mennesker, der ”ikke havde mere end af hånden og i munden”. Adskillige var indvandret fra Tyskland og var standset i Klim, idet man fandt, at i denne by omtrent midt imellem Aalborg og Thisted måtte der være gode muligheder. Når der ikke var en bagerforretning, uden man skulle til de store byer, måtte der kunne ske noget ved at begynde forretning i Klim. Det gjorde der også for ham, der begyndte. Ved bagerforretningen var der stor omsætning, der solgtes brød i de mange små byer og på markedspladserne, og forretningen udvidedes snart med købmandsforretning, ligesom der hørte befordring til, så der opkøbtes grise, der pr. vogn blev ført til Aggersund eller til Nørresundby. Så fragtedes der købmandsvarer med hjem, eller man tog fisk med til Klim, hvor der var adskillige til at køre ud med dem på deres trillebør.

Blandt de indvandrede var der også en sadelmager og en skomager, nogle blev gift med piger fra Han herred og blev boende. På forskellig vis søgte man i de små hjem at bjærge føden. En havde det således, at hun tit om morgenen måtte ud at tigge, før hun havde noget til davre. Lige ved siden af Skovsteds gård ligger et hus med facaden ud mod vejen; der har tidligere ligget et hus, der vendte i øst og vest, deri boede den tyske skomager Kurt. Hans husbestyrerinde blev kaldt brødmuer (brødmor), hun gik rundt med en kurv hvedebrød og solgte deraf alle vegne; hendes distrikt strakte sig helt fra hav til fjord. I et bestemt område af Klim by var der særlig mange små huse, i et af dem boede en mand i hver husende. Beboerne havde ikke altid let ved at enes om at være fælles om brønd eller om den knapt tilmålte havejord, der kunne opstå strid om ejendomsretten. En kone havde lejet en til at grave og til at sætte kartoflerne i sin haveplet; men da mødte naboen og hævdede: ”Det er minsæl min jord!” Og når der var gravet hul til en kartoffel, satte han sin fod deri, men kartoffelsætterens så sit snit til at få en kartoffel i hullet, så foden, der skulle have hindret arbejdet, kom i stedet for til at fremme det ved at dække kartoflerne til med jord.

I et centralt beliggende hus boede en kvinde, som en mand en dag fandt på at titulere som jomfru. Dertil fulgte hendes rappe svar: ”Jow, jomfru! A hår syv ba’n både for Gud og mennesker, og a hår aldrig været gywt”. Da der engang rettedes bebrejdelser mod hende for hendes levevis, gav hun det bidende svar, der længe blev husket: ”Ja hwad! De fatti vil så gjaan, og de riig betåler så godt!” Efter kvindens død blev hendes hus senere brugt til hønhuse af den mand, der lod opføre en forretningsbygning ved siden af.

De ensomme mennesker i hytterne fandt tit sammen, når de havde noget, hvorom de kunne snakke sig glade, men de fandt også sammen, når modgangsskyerne blev for trykkende, da kunne en nedbøjet mand pikke på naboens dør med følgende udbrud: "Er do hjemm, bette do? - Det er mæ! Her kommer a med åll mi sorger og åll mi brøst!"

I er af de ældste limstenshuse i Klim boede Lang Graves og Mariane, de havde godhed for hinanden og var fælles om at bjærge føden, men de var aldrig blevet gift. Hun tog ud og tiggede gryn, brød og flæsk, og så kørte han i møde med hende med trillebøren for at få varerne hjem. Men en fredag aften i efteråret var Mariane gået ud i et forfærdeligt snevejr, og hun var ikke kommet hjem ved titiden. Graves kom grædende om til sognefogden; men der var intet at gøre den aften i det forrygende vejr. Den næste dag blev folk budet til at lede; nogle var ridende, andre gående, men ingen fandt den savnede. Først om søndagen, da lærer Damsgaard fik nogle ud for at lede, fandt man hende meget forkommen mellem klitterne. Den ca. 80-årige kvinde var åreforkalket og kunne ikke klare sig mellem klitbakkerne. "Hvad er det da for nogle huse, a er kommet til?" havde hun mumlet, idet hun dejsede om i det hårde vejr. Men hun var så godt påklædt, at hun overlevede den strenge medfart og kunne føres tilbage til hjemmet. Omtrent ved samme tid var det, Lang Graves talte med præsten om at få lov at komme til alters. Men præsten henviste til det upassende i deres levevis og svarede: "Nej, det kan De ikke, lille Graves!" "Nå, nå!" sagde Lang Graves, "ja så er der ikj mer ved 'et!' - Hvordan så sagen blev klaret, kan man kun formode. Rimeligvis har de to som så mange andre i egnen, der har været forhindret i at deltage i menighedens gudstjeneste i kirken, holdt deres egen altergangsgudstjeneste derhjemme.

En kvinde, der af børn blev kaldt "Bette Mannevit", var en bitte tynd kvinde med et sort tørklæde om hovedet og for munden, så man næsten ikke kunne se ansigtet, hun "ha'e ålti så en bette gal munj". Til hende havde en "bitte mand" friet; både hun og bejleren var omkring ved de 70 år, der skulle mange fornuftovervejelser til. Bette Mannevit gik ind til naboen for at høre hans råd: "Hwans tøkkes do, Soren, tøkkes do, a ka gywt mæ med ham?" Naboen svarede, så godt han kunne, at hvis de syntes, de kunne have glæde af det, så skulle de da bare gifte sig. Bette Mannevit var dog stadig betænkelig: "Jamen, Soren, det næthanjel!"

Det var vel ikke altid, to, der levede under samme tag, kom lige godt ud af der. En kvinde, hvis sprogmelodi mindede om moltoner, der passede så godt til hendes mørke fremroning i tøj, hår og hud og sortbrune blik, levede sammen med en eventyrer, der, som han fortalte, engang "løwwe o skro en hiel ugg, engång hanj wa bløwwen jenner på en skib, der hae wenj kølen i weære". Engang fik kvinden lov at køre med deres nabo i byen og havde sat sig til rette på sædefjælen, idet hun sagde: "Så i Guds navn!" Men lidt efter kom der: "Nej holdt!" efterfulgt af en stor trumf, "a hår glemt mi nøgl, ham klynien ska ikj ind i mi stouw, mens a er wæk!" Men som det ofte gik, når døden skilte to, der længe havde levet under samme tag, så blev det et stort savn for den, der blev tilbage. Således gik det også her, og den efterlevende gik tit og græd over savnet af sin samleverske og gav sorgen udtryk med vemodige ord som disse: "Mi bette piig! - A er

så jenner, så jenner!" Og han lod sætte sten på sin piges grav på Klim kirkegård. Hun var vel af de mange, der foragtedes, fordi deres fejl kunne være så iøjnefaldende. Men hvor var hun glad ved børn! Når hun en søndag kom med sin salmebog og fulgte rimmestien til kirke, kunne det hælde, hun mødte en lille hjorddreng, der døjede med nogle balstyrige dyr, så trådte hun straks hjælpende til, og hun talte opmuntrende ord til ham: "A hår no ållti tørt, te do wa sån en bette pelleknøw jen!" Og så glædedes de sammen over de blomster, der pyntede rimmen; der var slør af de små gæslingblomster, der var kæmper (engelsk græs) og hvid stenbræk, som børn gerne kaldte rimmelijer. Og hjorddrengen fortalte om, hvor angst han var blevet, da han skulle flytte fårene i klitten. I en hulvej havde han set en stor lyngdyng bevæge sig, han løb, alt hvad han kunne, indtil han blev klar over, at det levende lyngbjerg bare var Bette Drees, der kom med et stort lyngknappe, han havde bjærget til "illing" (brændsel). Dette blev der tid til, før den gamle pige med salmebogen i hånden på sine hullede, betændte ben haltede frem mod kirken for at få del i de gudgivne gaver, som møl og rust ikke fortærer.

Fattiggården

Mange af dem i de små hytter førte en hård strid for at undgå at komme på fattiggården, den grå bygning med de små jernvinduer. Men en del måtte i den høje alderdom give op og flytte derind. Og de, der kunne arbejde, måtte være med i dette. Men der var ikke nogen særlig glæde ved pligtarbejdet: "Skråmadammens knægte ku lisså godt flytt køerne, så jen aje ikj skull rend ætter det!" For mange blev det en trist tilværelse, og så søgtes der trøst ved brændevinsflasken. Havde man så forsynet sig alt for rigeligt dér, kunne det godt gå over til håndgribeligheder. Selv om en af deltagerne havde rystesyge og kun bevægede sig fremad med stort besvær, kunne han godt være grutstærk, og fik han fat i skægget af sin svagere modstander, blev han let den sejrende. Så kom bestyreren, Jens P. Mellemmølle, for at "skyd lyd imell dem" (forlige dem), og den balstyrige måtte i arresten. Men selv om dette rum havde særlig små vinduer, var det dog ikke så solidt, at det kunne holde en stærk fange indelukket ret længe; for ved at sætte ryggen mod den skrøbelige væg var han i stand til at vælte den, så han snart var ude i det fri. - Hvor fattiggården har ligget, er der nu et smukt og velindrettet alderdomshjem.

Hekse. Kløge folk

Om flere i sognet troede man, at de sad inde med overnaturlige evner. En mand, der blev kaldt Niels Gjerlev, fik skyld for at kunne hekse. Efter en samtale med den kløge Maren Håning i Himmerland var man sikker på, at han var blandt dem, der kunne forgøre en besætning ved at komme ind i stalden. Et sted blev grisene helt forstyrrede, de blev magre og usle og ville ikke være andre steder end i møddingen. Da så N. Gjerlev kom og gerne ville vise sit gode sindelag mod dyr ved at gå hen og klappe hestene, blev han af manden mødt med følgende udbrud: "Vil du se, du holder dig fra mine heste! Du har ødelagt mine grise!" Da en kvinde, der blev kaldt Stinne, gik forbi en dam, hvor nogle ællinger svømmede rundt, varede det ikke så længe, inden tre af dem dejsede om på

siden og lå som lammede, og man var slet ikke i tvivl om, at den forbigående kvinde var skyld i ulykken.

Når dyrene blev syge, det kunne være køerne, der fik "bladdermau", eller hestene kunne få forstoppelse, sendte man sjældent bud efter dyrlægen, som man mente bare gav dem et beroligende middel; man sendte bud til en klog mand østfra, der gerne tog ud for et par kroner. Rådet, han brugte, var sædvanligt: en halv kardus skrå, engelsk salt og linolie, der tilsammen skulle koges til det syge dyr. Når man så forsigtigt forhørte ham om, hvad han mente om koen eller hesten, kunne svaret lyde: "Enten dør den, eller også vil den have noget at æde!" Var der kalvesygdom, så en kalv lå og spjættede og syntes døden nær, kunne den kloge mand sige: "Den kan a kurere. Gi den noget kaffe med sprit i!" Det kunne have til virkning, at kalven blev frisk. Det hændte også, man sendte bud til en klog kone i Øslev. Hun skrev for kalvesygdom recept på frø og pulver fra apoteket, det skulle koges sammen med en suppekvast. Når de syge kalve fik det, kom de sig. Dette råd hjalp mange i Han herred, der havde fået sygdom i besætningen.

Og folk var glade ved deres dyr, ikke mindst i de hjem, hvor der var få af dem, og hvor det var en stor ting at nå frem til at kunne holde en ko på ejendommen.

Opdyrkning

Der er eksempler på, at folk fra Klim har begyndt på en sandet ejendom, hvorom der blev sagt: "Kunne der endda gro senegræs i jorden!" sådan så man på mulighederne. Det gik også småt med avlen i førstningen; i høstens tid var der så langt mellem stråene, at konen tog strikkesøj med, når hun bandt op, der kunne godt strikkes en del, imellem hun med kratten fik samlet til et neg. De begyndte med en ko på 22 år, og dette afholdte dyr fik endda i sin høje alderdom en kalv, og for det stræbsomme ægtepar gik det jævnt fremad til tålelige og gode kår. I et andet hjem begyndte et ægtepar under lignende forhold; der var i de første år ingen ko, men da de fik råd til at få et sådant dyr i hus, tog konen i sin store glæde deres første ko om halsen.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1964, side 361-381).